

Sepsiszentgyörgy emlékezik – 1956 fában, kőben, bronzban

Az 1956-os magyar forradalom nemcsak Magyarországon keltette fel a szabadság reményét, majd követelt a megtorlása áldozatokat, hanem a határokon túl is, azon belül főleg Erdélyben. Sepsiszentgyörgynek megvannak a saját 56-osai, akik a Volt Politikai Foglyok Kovászna Megyei Szövetségébe tömörültek, és tesznek azért, hogy 56 szelleme ne lankadjon. Az 1989-es rendszerváltozás után a szervezet emlékjeleket állított általában véve a kommunista diktatúra áldozataira és azon belül az 1956-os magyar forradalom utáni megtorlást szenvedettekre való emlékeztetőül: 1993-ban kopjafát, 1996-ban emléktáblát, 2006-ban térplasztikát, 2012-ben emlékparkot és végül 2014-ben emlékházat.

A szervezet már 1993-ban emlékművet állított Sepsiszentgyörgy központi parkjában, az 1848–1849-es emlékmű szomszédságában.¹ A monumentális kopjafa Haszmann József népművész, a Csernátóni Népfőiskola vezetőjének alkotása.² Talapzatán emléktábla hirdeti: A KOMMUNISTA DIKTATÚRA ÁLDOZATAINAK EMLÉKÉRE 1944–1989. Alatta román nyelven megismétlődik a szöveg.³ A tábla alján az állító szervezet neve magyarul – A VOLT POLITIKAI FOGLYOK SZÖVETSÉGE – és románul.⁴

A forradalom negyvenéves évfordulójára újabb emlékjel készült. A városháza falára háromnyelvű bronz emléktáblát helyeztek.⁵ A tábla felső felirata GLORIA VICTIS,⁶ alatta kisebb méretű, de ugyancsak nagybetűvel: 1956-OT KÖVETŐEN SEPSISZENTGYÖRGY 23 POLGÁRÁT ÖSSZESEN 265 ÉV BÖRTÖNBÜNTETÉSRE ÍTÉLTE A KOMMUNISTA DIKTATÚRA. Alatta a szöveg románul⁷ és angolul.⁸ Végül csupán magyarul:

ÁLLÍT[T]ATOTT 1996-BAN, A MAGYAR FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC 40. ÉVFORDULÓJÁN, A MILLECENTENÁRIUM ÉVÉBEN.

Az emléktáblát még október 23. előtt állították, ugyanis az évforduló napján a Volt Politikai Foglyok Kovászna Megyei Szövetségének küldöttsége, vezetőivel ez élen – Török József elnök, Jancsó Csaba és Puskás Attila alelnökök, Csobotár István titkár, valamint Zsók László, Albert Mihály, Barabás Ferenc, Bordás Attila és Éltes László – részt vett a budapesti emlékünnepeken, tagságának itthon maradt része a Magyar Köztársaság bukaresti nagykövetségén emlékérmeket vett át.⁹

2003-ban emléktáblát avattak a Csíki utcában, annak a háznak a falán, amelyben Szalay Attila 56-os mártír élt egykoron.¹⁰ A csiszolt gránitlapba a következő szöveget vésték: E HÁZBAN LAKOTT A KOMMUNIZMUS ÁLDOZATAKÉNT A SZAMOSÚJVÁRI RABTEMETŐBEN JELTELEN SÍRBAN NYUGVÓ SZALAY ATTILA 1930–1959. Az évszám alatt a szöveg román fordítása olvasható.¹¹ A tábla alján az állító szervezet neve magyarul – VOLT POLITIKAI FOGLYOK KOVÁSZNA MEGYEI SZÖVETSÉGE – és románul.¹² Legalul a táblaállítás éve: 2003. Szalay Attilát 1958-ban tartóztatták le, e házból hurcolták el. A következő évben a huszonkilenc éves életerős, sportos fiatalember a szamosújvári börtönben belehalt a kínzások okozta sérülésekbe.¹³

Sepsiszentgyörgy emlékművel készült az 50. évfordulóra. A Kónya Ádám Művelődési Ház udvarán Vargha Mihály szobrászművész, a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója által alkotott *In memoriam 1956* című térplasztikát leplezték le, egyúttal bejelentették az 56-os emlékpark

¹ Az avató elkerülte a sajtó figyelmét.

² Hátoldalán, az oszlop tövébe faragva: HJ. CSERNÁTÓN.

³ IN MEMORIA DICTATURII COMUNISTE.

⁴ ASOCIATIA FOSTILOR DETINUTI POLITICI.

⁵ Ennek avatója is elkerülte a sajtó figyelmét.

⁶ Latinul dicsőség a legyőzötteknek, de értelmezhető így is: dicsőség az áldozatoknak.

⁷ DUPA ANUL 1956, 23 CETATENIAI MUNICIPIULUI SFINTU GHEORGHE AU FOST CONDAMNATI LA 265 ANI INCHISOARE DE CATRE DICTATURA COMUNISTA.

⁸ FOLLOWING 1956, 23 CITIZENS OF SAINT GEORGE TOWN WERE SENTENCED TO 265 YEARS IN PRISON BY THE COMMUNIST DICTATORSHIP.

⁹ [BENKŐ Levente]: *Emlékező ötvenhatosok = Háromszék* (Sepsiszentgyörgy), 1996. október 22. (1870. sz.), 8.

¹⁰ Az avató elkerülte a sajtó figyelmét, de a 2003. október 23-i megemlékezések műsorában szerepelt a tábla megkoszorúzása, derül ki a *Háromszék* október 21-i, 22-i és 23-i előzeteséből: *A magyar forradalomra emlékeznek = Háromszék*, 2003, 3994. sz., 3.; 3995. sz., 1.; 3996. sz., 12.

¹¹ VICTIMA COMUNISMULUI A LOCUIT IN ACEASTA CASA SI ODIHNESTE IN CIMITIRUL DETINUTILOR DIN GHERLA.

¹² ASOCIATIA FOSTILOR DETINUTI POLITICI FILIALA COVASNA.

¹³ SYLVESTER Lajos: *Megmaradt a vadság a maga szépségében = Háromszék*, 2004. november 5. (4311. sz.), 5.

létesítésének tervét. A *Háromszék* beszámolt az eseményről:¹⁴

„Történelmi parkot és 1956-os emlékművet avattak Sepsiszentgyörgyön a Városi Művelődési Ház udvarán, egy eseményhez méltó, igen bensőséges és emelkedett szombat déli ünnepségen. A szervezők, a Volt Politikai Foglyok Szövetsége, az 1956-os Bajtársi Társaság a helyi tanács és a prefektúra támogatásával a 20. század magyar történelmének legjelesebb eseménye előtt tisztelgett népes érdeklődő jelenlétében. Vargha Mihály alkotása, a fájdalomtól megrokkant kereszt mély szimbolikát hordoz, és méltó főhajtás az 1956-os forradalom hazai és magyarországi áldozatai előtt, az előtt a szabadságharc előtt, mely erkölcsi tisztaságával és bátorságával a 20. század európai történéseinek kimagasló eseményévé magasztosult. Magyarország, a pesti srácok, a tiszta szívű forradalmárok 1848 után először ismét a világ figyelmének középpontjába kerültek, s bukásuk is a kommunizmus addig megdönthetetlennek hitt falán végzetes repedéseket okozott. Megnyitóbeszédében Török József, a Volt Politikai Foglyok Szövetségének elnöke az ember olthatatlan szabadságvágyáról szólt, a forradalom hatalmas élményét, az eltiprása okozta fájdalom megértését Nagy Imre megszólalásairól készült korabeli felvételek, a László Attila vezette Cantus Firmus kórus válogatottan szép dalai, László Károly színész-házigazda eseményfelelevenítő keretszövege, Czibalmos Kozma Csaba alpolgármester beszéde, Darvas László, Gazda Zoltán, Krizsovánszky Szidónia [...] előadása segítette. Az emlékművet Hajdó István plébános szentelte meg, a részt vevő szervezetek és magánemberek virággal, koszorúkkal hódoltak a forradalom emléke és Vargha Mihály műve előtt” – olvasható a *Háromszék*-ben.

A 2006-ban felavatott emlékműnek helyet adó kertet egybenyitották a szomszédos Plugor Sándor Művészeti Líceum főépületének külső udvarával, és 56-os emlékparkot alakítottak ki. A 2012-ben tartott avatóra nem fejezték be a térrendezést, de a pavilonszerű főépítmény elkészült. Az évforduló előtti hétvégén tartott avatóünnepségről beszámolt a *Háromszék*:

„Új helyszínen új hagyomány született: szombat délután, estebe hajlóan különleges, felemelő esemény részei lehettek mindazok, akik az (előrehozott) ’56-os emlékünnepeken részt vettek. A felavatott emlékpark csak félig készült el ugyan, de már így is mutatja, több, mint építészeti kiválóság – igazi műalkotás. Az elhangzott beszédek pedig, különösképp a rendezvény fővédnökéé, nemcsak a múltat elevenítették fel, de hitet adtak a hol-

nap, a holnapután megéléséhez – büszkén, emelt fővel. [...]

A Kónya Ádám Művelődési Ház Cantus Firmus Vegyeskara és Magyar Férfialárdája a Szózat eléneklésével nyitotta meg az ünnepséget, »a lélekben felfakadó szabadságvágy tüzénél megtisztulni« összegyűlt közönséget László Károly színművész köszöntötte. Elsőként Dávid Gyula professzor, volt politikai fogoly szólalt fel, beszédében az emlékezés szilánkjait villantotta fel, kezdve: »amikor a szétdarabolt, megalázott nemzet kimondta: élni csak szabadon érdemes«, aztán a külföldi rádióadókra tapasztott füllel tájékozódni próbáló erdélyi magyarság, mely nemcsak együtt érzett, de segíteni is próbált – majd emiatt szenvedett, mert jöttek a letartóztatások, a kirakatpercek, a kivégzések vagy a börtön, az éhezés, verés, kényszermunka sadista rabőrök hajszolásával, aztán »a szabadulás a szebbnek tűnő rabság külső világa«, majd lassan, sokak számára soha, a ’89-es változás a maga gyors kiábrándulásával, az új kiszolgáltatottság, a kor, melyben »az áldozat csak annyiban érték, amennyiben politikailag felhasználható«. Ilyen körülmények között »nem tehetünk mást, mint reméljük, unokáink, dédunokáink megérik mindannak a megvalósulását, amiért közülünk sokan életüket, még többen fiatalágukat áldozták« – zárta beszédét Dávid Gyula.

»Csak azért érdemes élni, amiért érdemes meghalni, ezt mi, székelyek úgy hívjuk: szabadság« – kezdte beszédét a budapesti Szent István Zeneiskola előadása után Antal Árpád. Sepsiszentgyörgy polgármestere párhuzamot vont ’56 és napjaink között, kiemelve, bár most békésebb időket élünk, de a rendszer ma is elroppantja azokat, akik szavukat emelik az igazságtalanság ellen, akik a közért cselekszenek. [...] »Holott mi mindig a történelem folyamán nem mások ellen, hanem magunkért küzdöttünk, és küzdelmeink még mindig nem értek véget, még nincs autonómiánk, közösségünk tagjait még mindig védenünk kell, épp ezért az ’56-os emlékpark mindig arra emlékeztessen: semmi sem elég drága, ha jogainkról van szó. Ne alkudjunk meg, és ne féljünk cselekedni« – kérte az előljáró. [...]

Kiss Tamás, a Magyar Politikai Foglyok Szövetsége (Pofosz) képviselőjében szólalt fel. Kiemelte, az erdélyi bajtársak kegyetlenebb elbánásban részesültek a magyarországiaknál, holott »bűnük« annyi volt csupán: elénekeltek a Himnuszt, vagy az éjszaka leple alatt gyertyát gyújtottak. Felidézve ’56 történéseit, a mérhetetlen lelkesedést, szabadságvágyat emelte ki legfőbb értéként – de ugyanezt érezte az erdélyiek cselekedeteiben is, tette

¹⁴ SIMÓ Erzsébet: 1956-ra emlékezünk. Emlékművet avattak Sepsiszentgyörgyön = *Háromszék*, 2006. október 23. (4907. sz.), 1.

hozzá. »Köszönet a hősöknek, akik később áldozatokká váltak« – zárta beszédét, miután elmondta azt is, a Volt Politikai Foglyok Kovászna Megyei Szervezetének lyukas zászlót hozott ajándékba.

Octav Bjoza, a Romániai Politikai Foglyok Egyesületének elnöke beszédében kiemelte, a magyarországi '56-os forradalom és szabadságharc mély nyomot hagyott Európa történelmében. [...]

Majd a rendezvény fővédnöke, Semjén Zsolt, Magyarország nemzetpolitikáért felelős miniszterelnök-helyetese lépett a mikrofon elé. '56 szerencsésen illeszkedik a magyar történelem sodrába, miként Szent Istvántól napjainkig, a magyarság nem egyebet akar: függetlensége megmaradását, jogai biztosítását. Amit más népeknek lehet, nekünk is lehessen, az autonómia bennünket éppúgy megillet, mint Európa más népeit, soha semmit nem követeltünk, ami más népeknél már meg ne lenne – mondta.

A Kovács Kázmér tervei alapján készült új emlékművet, a pavilonszerűen kialakított építményt – melynek tartógerendáira magyar, román, német és angol nyelven Az 1956-os magyar forradalom romániai mártírjai és bebörtönzöttjei emlékére felirat, négy tartóoszlopán pedig 774 (és a névsor még nem teljes, talán soha nem is lesz az) név olvasható – Semjén Zsolt, Antal Árpád, Octav Bjoza és Török József leplezte le, Hajdú János római katolikus esperes szentelte fel és Bustya Dezső nyugalmazott református lelkész áldotta meg. A koszorúzás alatt a Cantus Firmus és a Magyar Férfidalárda énekelt, majd Török József, a Volt Politikai Foglyok Kovászna Megyei Szervezetének elnöke mondott köszönetet mindazoknak, akik az általa megálmodott emlékpark létrehozásában részt vettek, és reményét fejezte ki, a park intő példa lesz az utókornak arra, mit jelentett '56'¹⁵ – áll a *Háromszék* részletes tudósításában.

És Török József tovább álmodott, s álma beteljesült. 2014. április 30-án a Kommunista Diktatúra Áldozatainak Emlékházát avatták Sepsiszentgyörgyön, az önkormányzati tulajdonban levő, a Volt Politikai Foglyok Kovászna Megyei Szervezetének is székházat biztosító egykori Beör-palota alagsorában. Tófalvi Zoltán történész, '56-kutató előzetesében így ír a *Háromszék*-ben: „A kommunista diktatúra áldozatainak tiszteletére Sepsiszentgyörgyön ma olyan emlékházat avatunk és nyitunk meg, amely méltó társintézménye – és nem konkurense! – a máramarosszigeti Kommunizmus Áldozatai Emlékházának és Kutatási Központjának, a budapesti Terror Házának.”¹⁶ Az avatóünnepről beszámolt a *Háromszék*:

„Nagyszámú, főleg idős érdeklődő jelenlétében tegnap felavatták a Kommunista Diktatúra Áldozatainak Emlékházát Sepsiszentgyörgyön a Beör-palota alagsorában. A falakon megtekinthető kiállítás mellett több olyan helyiséget alakítottak ki, amelyek a szenvedésre emlékeztetnek: vallatószoza, börtöncella vaságyakkal, szalmazsákkal és eredeti, Jilaváról beszerzett csíkos rabruhával, cella priccselel, szűk sötétzárka, szigorított zárka láncos bilincsel.

A pannókon fényképek, dokumentummásolatok a különböző elítélt csoportok irataiból, besúgói jelentések, fogságból hazairt levelek láthatók. Utóbbiakban fellelhető a foglyok némelyikének leleményessége, Harai Pál úgy címezte haza, Szentkatolnára a lapot, hogy Gumicsizmát utca 42. szám, vagy egy másik fogoly a néhány soros román szöveg után úgy írta alá: Czigit, Bundikát, más meg: Ezerbagót. [...] Antal Árpád, Sepsiszentgyörgy polgármestere kijelentette, Sepsiszentgyörgy tud emlékezni, és elmondta, 1956-os emlékművet, majd emlékparkot, ma börtönmúzeumot avattunk, jövő héten holokauszt-emlékpark következik. Fontosnak tartja, hogy minden fiatal ellátogasson ide, és lássa, nem is olyan régen mivel járt az, ha valaki vállalta véleményét. Azért fontos emlékezni arra, ami '56-ban történt, mert tudatosítani kell, mennyire fontos a szólásszabadság. A polgármester '56-nak egy másik tanulságára is felhívta a figyelmet: hatvan év nem volt elég a román hatalom számára, hogy megértse, a székeleyket nem lehet megtörni, nem lehet jogi, közigazgatási eszközökkel elérni, hogy ne szeressük szülőföldünket, szimbólumainkat, Székelyföldet. Hiába ítélte el a parlament a kommunizmust, az olyan hatalom nem tud hiteles lenni, amely nem változtat radikálisan módszerein, nem tud hiteles lenni a demokrácia, amikor 2014-ben arról beszélünk, kit hol hallgatnak le, vagy nem loboghat Sepsiszentgyörgyön, Székelyföldön a székely zászló.

Zsigmond Barna Pál, Magyarország csíkszeredai főkonzulja úgy fogalmazott, ez a hely látszólag a múltra emlékeztet, valójában a mindenkori terror valóságos mivoltára figyelmeztet. Miközben Románia testvériséget, békés egymás mellett élést hirdetett, valóságos hadjáratot folytatott a magyar nyelvű oktatás, egyházak ellen, s azt kiterjesztette más gyanús elemek ellen. 1956 ürügyén az sem számított, ha valaki kiskorú volt. Így mérgezték meg az erdélyi magyarságot, mint gyanúsak itélt közösséget. Erkölcsei kötelességünk fejet hajtani azok előtt, akik életük, szenvedésük árán arra tanítanak, hogy embernek lehet maradni, az emberi méltóság megőrzése jelenti a közösség erejét. Erkölcsei kötelességünk életben tartani a közös emlékezetet – zárta szavait a diplomata.

¹⁵ VÁRY O. Péter: '56-os megemlékezés Sepsiszentgyörgyön. Hit a büszkeségért és a megmaradásért = *Háromszék*, 2012. október 22. (6725. sz.), 1.

¹⁶ TÓFALVI Zoltán: *Ma nyílik Sepsiszentgyörgyön a Kommunista Diktatúra Áldozatainak Emlékháza = Háromszék*, 2014. április 30. (7181. sz.), 5.

Tófalvi Zoltán történész, '56-kutató igazolta a polgármester megállapítását: Sepsiszentgyörgy tud emlékezni. Felemlítette, 1996 szeptemberében végigjárták a szenvedés helyszíneit, a szamosújvári börtönt, ahol Puskás Attilával térdig vízben állva készített interjút, Jilavát, ahol a felszín alatt négy szint mélységben magyar és székely elítéltek románokkal együtt szenvedtek, és eljutottak a poklok poklába, a Duna-csatorna megsemmisítő munkatáborába is. Említette az Erdélyi Magyar Ifjak perét, Orbán Lászlót, az ozsdolai szökevényeket, akik nem voltak betyárok, mint ahogyan azt rájuk ragasztották. Kitért Moyses Mártonra, aki, ha van hős a világon, akkor ő az, kivágta saját nyelvét, hogy ne tudjanak vallomást kicsikarni belőle, majd a diktatúra elleni tiltakozásként 1970-ben Brassóban felgyújtotta magát. A 20. század legnagyobb magyarjának Márton Áron püspököt nevezte. Megindokolta: ő tudta, meddig érdemes, meddig szabad elmenni a kompromisszumok megkötésében. A felavatott emlékházat Török József életműveként értékelte. [...]

Octav Bjoza, a Volt Politikai Foglyok Országos Szövetségének elnöke [...] képmutatásnak nevezte azt, ahogyan Románia elítélte a kommunizmust, hisz utána ez a gyakorlatban nem látszott meg. [...]

Török József, a VPFO SZ háromszéki elnöke köszönetet mondott mindenkinek, aki hozzájárult az emlékház létesítéséhez, és szerényen visszautasította Tófalvi Zoltán szavait, mondva, egyedül ezt nem hozhatta volna létre. Közölte, a kiállított anyag csak töredéke annak, amit átnéztek, de bővíti majd a kiállítást. El szeretnék érni, hogy a tanárok ide hozzák a diákokat rendhagyó történelemórára¹⁷ – számolt be a *Háromszék*.

„Beclések és hozzávetőleges számítások szerint 1945 és 1989 között mintegy kétmillió állampolgárt hurcolt meg a román kommunista diktatúra” – írja Tófalvi Zoltán említett előzetesében, majd így folytatja: „Kétmillió ember szenvedett a román gulágokon, a negyven politikai börtönben, a »halál csatornájaként« emlegetett Duna-csatornánál, a poklok poklaként emlegetett Duna-deltai megsemmisítő munkatáborokban, a közbűntényesek számára fenntartott, valójában szigorított fegyházakká változtatott büntetés-végrehajtási intézményekben. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc eszméivel való azonosulás, majd a forradalom leverése kiváló ürügyet jelentett a desztalinizációt csak mímelő román kommunista diktatúra számára a példátlan retorzióra. [...]

A magyar forradalom hatását a letartóztatási hullám fokozására a következő adatok bizonyítják: 1956 és 1962 között összesen 24 629 személyt tartóztattak le, a csúcspont 1959 jelentette, amikor felgöngyölítették a szervezkedések és szervezkedési kísérletek döntő többségét, 8910 embert tartóztatva le. 1950 és 1968. március 31-e között 129 személyt ítélték halálra, közülük 34 legionárius, 10 egykori történelmi pártok tagja, 84 más kategóriájú és büntetlen előéletű. A kivégzésekről nincsenek pontos adataink. 1958-ban például az adatok szerint 34 halálos ítéletet hajtottak végre, ám a tényleges szám ennél jóval magasabb, hiszen a Szoboszlai Aladár római katolikus pap nevével fémjelzett per tíz kivégzett áldozata közül a kimutatás csak három nevet említ, az ermhályfalvi csoportból kivégzett Sass Kálmán református lelkész és dr. Hollós István hadbíró századost meg sem említik. 1957 és 1959 között 9959 elmarasztaló, azaz börtönbüntetéssel végződő ítéletet hirdettek ki, 45 személyt végeztek ki, 139 személyt hunyt el a vallatások, illetve a börtönbeli kínzások, szenvedések nyomán. A túlélők visszaemlékezése szerint a romániai politikai börtönökben az életkörülmények a szovjet gulágokon megtapasztalt állapotoknál is rosszabbak voltak.”¹⁸

Egyszóval, Sepsiszentgyörgy tud emlékezni: fából, kőből, bronzból emlékjeleket állított, emlékparkot, emlékházat avatott. A sepsiszentgyörgyiek minden évben megemlékeznek a „pesti srácokról” és – természetesen – az erdélyiekről is. Amióta megvan az 56-os emlékpark, a központi rendezvényt ott szervezik, onnan meg fátylás felvonulást tartanak. A nap folyamán megkoszorúzzák az összes említett emlékhelyet. Az évforduló napján, illetve környékén más megemlékező rendezvényeket is szerveznek a Székely Nemzeti Múzeumban, illetve a Bod Péter Megyei Könyvtárban: konferencia, könyvbemutató, filmvetítés, találkozó 1956-osokkal.

Tavaly a világvágy okozta korlátozások következtében csak szerényebb rendezvényre kerülhetett sor, de az emlékezés koszorúit akkor is elhelyezték. Antal Árpád polgármester így fogalmazott: „emlékük kötelez, hogy minden nap megkeressük magunkban a bátorságot! Mert elsősorban bátorság kell, és sok-sok tett ahhoz, hogy jobb legyen a világunk, hogy minden nappal többek legyünk mi is!”¹⁹

Gloria victis!

¹⁷ SZEKERES Attila: *A kommunista diktatúra áldozatai. Sepsiszentgyörgy tud emlékezni = Háromszék*, 2014. május 1. (7182. sz.), 1., 3.

¹⁸ TÓFALVI: i. m. (2014), 5.

¹⁹ NAGY D. István: *Október 23. Sepsiszentgyörgyön. Főhajtás járvány idején = Háromszék*, 2020. október 26. (9104. sz.), 1., 4.